

Naarden

een vestingstad in de storm van Hollands historie

Zoals luchtfoto's laten zien, komt de Naardense vesting als een ster op je af als je er heen vliegt. Een onneembaar geachte plek die maar al te vaak is gebrandschat en geplunderd. Tegenwoordig is Naarden één van de gaafste Nederlandse stadjes; nergens zijn de bolwerken zo compleet behouden gebleven. Naarden is daarmee een voorbeeldig exemplaar van Nederlandse vestingbouw, terwijl binnen de wallen een knus, oerhollands stadje ligt vol bruine kroegjes, galeriën en terrasjes. Een stad die voor het wandelen ontworpen lijkt.

DOOR FRANK FLIPPO

De informatrice van het VVV-kantoor wil, met een lachje, best vertellen waarom de Naardenezen in de volksmond 'kraaien' heten. 'Dat is een beetje denigrerend, hè? Maar het komt van de dubbelkoppige adelaar in het stadswapen.' Weer wat wijzer. Nu eerst maar het vestingmuseum in, dan weet je gelijk in wat voor stad je bent. Het museum is half ondergronds en half bovengronds gebouwd in één van de zes grote vestingbastions. Het leukst vind ik de ondergrondse gangetjes, waar lange mensen als ik moeten bukken en je een zoutige lucht van teer, vocht en schimmel inademt. Je ziet er kanonskelders, een geïmproviserd hospitaal, een kruikkamer en een wachtkamer voor soldaten, bevolkt met poppen in 17e- en 19e-eeuwse kostuums. Ze vullen kardoezen (een soort wollen zakken) met kruit, laden kanonnen en slapen op harde houten britsen, zo levensecht als bewegingloze dingen maar zijn kunnen...

Kantje boord

Al die leuke dingen verklaren natuurlijk nog niet hoe Naarden aan zo'n uitgebreide vesting komt. Een stad met een en al kanonnen, kazematten en bastions en maar liefst twee omwallingen moet heel wat te verdedigen hebben. Dat was natuurlijk ook zo. Tegenwoordig lijkt Naarden klein, maar eeuwenlang waren de meeste Nederlandse steden nauwelijks groter dan dit. Vele hadden omwallingen als in Naarden. Zo gauw het militair nut verdween, zijn ze bijna overal gesloopt. De opheffing van de Vestingwet in 1926 was de inleiding tot deze sloop. De Eerste Wereldoorlog was voorbij en technische ontwikkelingen maakten de vestingen overbodig. Alles mocht geslecht worden en de schietvelden mochten worden volgebouwd. In datzelfde jaar richtten bezorgde cultuurliefhebbers in allerijl de Menno van Coehoornstichting op, voor het behoud van oude vestingwerken. In Naarden was het kantje boord, maar de Stichting verhinderde met succes de sloop. Zo werd Naarden onze meest complete en gaafst bewaarde vestingstad. Zo'n stad waar kanonslopen en strategische uitsteeksel aan alle kanten de lucht in priemen, blijft natuurlijk

vragen oproepen.

Om te begrijpen waarom de vesting er zo uitziet, moet je beginnen in de middeleeuwen. Rond het jaar 1000 bestond Nederland uit een lappendeken van adellijke bezittingen. Elk gewest had een graaf, baron of andere edelman die vanuit zijn kasteel de zaak bestuurd. Nederland was toen vrijwel één groot platteland. Pas in de late middeleeuwen ontstonden de eerste steden. De handel kwam op gang en uit deze uitbreiding van activiteiten groeiden nederzettingen, vaak rond een marktplein of rond kruisingen van wegen. Rijke mensen vestigden zich steeds vaker in de steden, die daarmee ook interessant werden voor belegeraars. Grachten en wallen werden toen hoog nodig, ook voor Naarden. Eerst was een eenvoudige slotgracht genoeg, met een hoge muur en uitkijktorens aan de binnenkant. Maar na de uitvinding van het buskruit deden kanonnen en mortieren hun intrede. Vanaf toen werd het een koud kunstje om met kanonskogels de muren aan puin te gooien. Rond 1350 vielen de Hoeken Naarden aan en maakten het volledig met de grond gelijk. Dat gebeurde tijdens de Hoekse en Kabeljauwse Twist. De Hoeken waren aanhangers van het feodale stelsel en hadden weinig op met de nieuwe stedelijke vrijheden. Even zuidwestelijk van het slagveld begonnen de overlevenden een nieuw Naarden. In 1488 was het opnieuw raak. Ditmaal veroverden Utrechtse troepen de stad. Zij konden ongehinderd binnen komen door zich als vrouwen te verkleeden. Naarden lag op de grens van het Bisdom Utrecht en het gebied van de Heren van Amstel (Amsterdam), en de bisschop wilde met de verovering van Naarden terrein terug winnen.

Smoes

Nu er buskruit was en kanonnen en mortieren, kon je net zo goed geen muren om een stad zetten, zo weinig bescherming boden ze. De Spanjaarden die in de 16e eeuw onze steden belegerden, hadden Italiaanse vestingmeesters in dienst. De Italianen kenden namelijk een manier om steden tegen de nieuwe technieken te beschermen. Zij maakten de muren lager en veel dikker, met metersdikke lagen stenen. De muren zelf kregen uitspringende en inspringende bastions, zodat men nu veel beter naar alle kanten kon uitkijken en vuren. De ingenieur Simon Stevin ontwierp in navolging van de Italianen eind 16e eeuw het Oud-Nederlandse Vestingstelsel. Een belangrijk verschil met de Italiaanse bouw was dat Nederlanders veel aarde gebruikten en bijna geen steen, want steen was schaars. Hierdoor werden de vestingen eenvoudiger, maar je kon ze ook sneller bouwen en herstellen, en ze waren een stuk goedkoper. Ook Naarden kreeg zo'n stelsel. Maar aanvallers zijn bijna altijd inventiever dan verdedigers. Toen in 1672 de Spanjaarden Naarden aanvielen, moest de door achterstallig onderhoud ernstig verzwakte vesting Naarden zich snel overgeven. Maar eigenlijk zijn de Spanjaarden met

Informatie

De vesting rond de stad is de belangrijkste bezienswaardigheid, maar de VVV heeft ook een wandeling van anderhalf uur door de binnenstad uitgestippeld. Voor f 1,50 is de beschrijving te koop bij de VVV, Adriaan Dortsmanplein 1b, 1411 RC Naarden, tel 02159-45459. Ma. t/m vr. open van 10-15u. Het Vestingmuseum, Westwalstraat 6, 1411 PB Naarden, tel. 02159-45459. Geopend ma. t/m vr. 10-16u, za., zo. en feestdagen 12-17u. f 5,- entree.

In het boekje 'De Historie van de vesting Naarden', van A.C.J. de Vrankrijker, te koop bij VVV en Vestingmuseum, (f 14,75) staat alles uitgebreid beschreven.

Buiten op het bastion geeft een schuttersploeg elke derde zondag in de maand een demonstratie in het laden en afschieten van kanonnen. Een van de gangen in het museum komt uit op een steiger, waar een bootje klaarligt om nieuwsgierigen te vervoeren door de grachten.

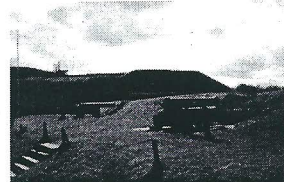
een smoes de stad binnengekomen. Wanneer de stad haar tegenstand zou staken, zou de burgers geen haar gekrenkt worden. De praktijk wees anders uit: het volk werd bijeengedreven in het stadhuis en tot de laatste burger uitgemord. Om een voorbeeld te stellen aan die andere opstandige Nederlanders.

Strategisch was de val van Naarden voor Amsterdam een ernstige zaak, maar door inundatie hield de hoofdstad stand.

Vele steden in het rampjaar sneuvelen door gebrekkige en verouderde verdedigingswerken. Daarom ontwierp eind 17e eeuw de vestingbouwkundige Menno van Coehoorn een sterk verbeterd systeem, het Nieuw-Nederlandse Vestingstelsel. Dat is het stelsel zoals we dat vandaag in Naarden bewonderen. Om de stad werd een dubbele omwalling gebouwd en een ingewikkeld, geometrisch stelsel van bastions, schietwegen en kazematten. Nieuw was het ravelijn, een eilandje halverwege twee bastions, bedoeld om kogels af te weren die de vijand afvuurt op de muren tussen de bastions.

Honderd jaar later trokken Franse troepen Naarden binnen. Ditmaal werd geen slag geleverd. In overleg met het lokale bestuur namen de Fransen de vesting over; met grote tegenzin verlieten ze hem zo'n dertig jaar later. Nederland bleef schaven aan zijn verdedigingswerken. In 1874 werd Naarden een schakel in de Nieuwe Hollandse Waterlinie van de Vesting Holland.

Maar de Waterlinie is nooit beproefd. Nieuwe ontwikkelingen maakten haar overbodig.

foto's van boven naar beneden

paraat voor een vijand die nooit zal komen

stad tussen de kazematten

ondergrondse verdediging

de schietvelden mogen weer bedekt worden

IJsvogel

Anno 1995 kun je heerlijk wandelen over de met bomen begroeide bastions, vanwaar je een prachtig uitzicht hebt over de stad. Of je nu over de buitenste of de binnenste ring loopt, de bastions blijven mijn favoriete wandeling rond Naarden. De afwisseling is groter dan in de knusse, kaarsrechte straatjes van de binnenstad. In elk geval loop ik er even in om de belangrijkste monumenten te bekijken: De Utrechtse Poort, het Comeniusmuseum en de Sint Vituskerk. Het plafond van de laatgotische Sint Vituskerk is prachtig beschilderd en het houten koorhek mag er ook wezen.

Jan Amos Komensky is waarschijnlijk de beroemdste vluchteling die Naarden ooit binnen haar muren had. In het tolerante Holland vond deze protestantse wijsgeer een aangename toevlucht om zijn ideeën in alle rust verder uit te werken. Elk jaar bezoekt een Tsjechische delegatie zijn graf in het Comeniusmuseum en zijn standbeeld vlak buiten de Utrechtse Poort. Achter het beeld ligt nog altijd een verlepte krans van het meest recente bezoek.

De Utrechtse Poort is de laatste stadspoort in Naarden, vol symbolen en tekens die herinneren aan vroeger. Terwijl ik sta te kijken, krijg ik gezelschap van een jongen die zich voorstelt als René. René, dertien jaar, woont in Naarden en heeft pas een werkstuk gemaakt over de oude vesting.

'Als je wilt, kunnen we een keer met mijn boot door de vesting roeien', biedt hij aan. René weet eilandjes waar je bijzondere stenen kunt vinden, maar ook plekken waar je, als je geluk hebt, een ijsvogel kunt zien vliegen. Hij zwerft veel rond op de bastions en vindt er van alles: laatst een aantal oude kogels en één keer in een onderaards hol een stel stokoude stapelbedden, vast nog van soldaten.

'Zal ik je een keer rondleiden met mijn zaklantaarn door de onderaardse gangen?' Lijkt hij wel leuk. 'Ik ken alle hoekjes en gaatjes van de oude stad', zegt hij en ik geloof hem.

Roetstreep

'Zie je die luiken daar?', wijst hij. 'Die horen eigenlijk dicht. Wacht, dat doe ik wel even.' En hup daar klimt hij de poort op. Als hij weer beneden is, vertelt hij over de stoomtram die er vroeger onderdoor liep. De Naardenaren noemden hem De Moordenaar, want veel mensen kwamen er onder, omdat ze vergaten uit te kijken als hij er aan kwam. Ze bleven gewoon staan, want niemand was nog gewend aan snelle voertuigen.

Als we onder de poort lopen, wijst René op de roetstreep boven ons: 'Die is nog van de tram. Bij de restauratie hebben ze het gewoon laten zitten.'

Samen beklimmen we het Bastion Oranje. Het gras is nog glibberig van de regen. Volgens René is dit de plek waar je het mooist over de daken kunt kijken. Een zeer Hollandse, donkere wolkenlucht pakt zich samen boven de huizenzee.

We dalen weer af, want ik wil nog wat eten kopen. Helaas zijn de piepkleine winkels allemaal dicht. Maar het is tijd om te gaan, dus ik neem afscheid van René en met de bus rijd ik terug naar station Naarden-Bussum. Van de zomer wil ik wel eens terug komen. Om met een zaklantaarn door de onderaardse gangen te lopen en met een bootje door de grachten te varen. Met René, de spontaanste gids van Naarden. ■